KA0903K_Thema_p_master_daily 3/7/14 10:33 PM Page 1

Τα Σεπτεμβριανά

Με αφορμή το Κυπριακό, η Τουρκία βρήκε ευκαιρία να ολοκληρώσει την εκδίωξη των Ελλήνων

Του **ΑΓΓΕΛΟΥ Μ. ΣΥΡΙΓΟΥ***

59 χρόνια πριν

Τον Απρίλιο του 1955 ξεκίνησε στην Κύπρο ο αγώνας της ΕΟΚΑ για απαλλαγή από το αποικιοκρατικό καθεστώς και αυτοδιάθεση-ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Η βρετανική κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη να διατηρήσει τον έλεγχο της Κύπρου. Τον Ιούνιο του 1955 πρότεινε τη σύγκληση διάσκεψης στο Λονδίνο με τη συμμετοχή της ιδίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Αντικείμενο της διάσκεψης θα ήταν η κατάσταση στην Κύπρο. Ενας από τους στόχους των Βρετανών ήταν να καταγραφεί και επισήμως η Τουρκία ως έχουσα συμφέροντα στην Κύπρο. Απώτερος σκοπός των Βρετανών ήταν να μετατρέψουν το Κυπριακό από θέμα αποικιοκρατίας σε θέμα ελληνοτουρκικής διαμάχης. Σε μία τέτοια περίπτωση η Βρετανία θα μπορούσε να διατηρήσει την παρουσία της παίζοντας τον ρόλο του γεφυροποιού. Η διάσκεψη ξεκίνησε στις 29 Αυγούστου 1955 με συμμετοχή και των τριών χωρών.

Την ίδια περίοδο είχε δημιουργηθεί εξαιρετικά αρνητικό κλίμα στην Τουρκία εις βάρος της εκεί διαβιούσας ελληνικής ομογένειας. Κατηγορείτο –ψευδώς– από τον τουρκικό Τύπο ότι με εράνους χρηματοδοτούσε τους Ελληνοκυπρίους. Οι «Ρωμιοί» (όπως αποκαλούνται στην τουρκική οι Ελληνες ομογενείς στην Κωνσταντινούπολη) ταυτίζονταν σκοπίμως με τους «Ρωμιούς» της Κύπρου. Στην πραγματικότητα, με αφορμή το Κυπριακό, οι μηχανισμοί του τουρκικού κράτους είχαν βρει εξαιρετική ευκαιρία να ολοκληρώσουν την εκδίωξη των Ελλήνων που είχαν ξεκινήσει οι Νεότουρκοι από το 1914.

TARIH VAKFI FOUNDATION

Σεπτεμβριανά. «Η Κύπρος είναι και θα μείνει τουρκική».

Ολονύκτια λεηλασία των περιουσιών της ομογένειας

Οταν άρχισε η διάσκεψη στο Λονδίνο, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών έστειλε τηλεγράφημα στην Αγκυρα, ζητώντας να γίνουν συλλαλητήρια στην Τουρκία για το Κυπριακό, που θα ισχυροποιούσαν την αδύνατη θέση του. Είχε προηγηθεί η παρατήρηση Βρετανού διπλωμάτη, ένα χρόνο πριν από τα Σεπτεμβριανά, σύμφωνα με την οποία «μερικά έκτροπα στην Αγκυρα θα μας βόλευαν».

Το βράδυ της 5ης προς 6η Σεπτεμβρίου 1955, βόμβα μικρής ισχύος εξερράγη στο τουρκικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη, χωρίς να προξενήσει ιδιαίτερες ζημιές. Από τις έρευνες διαπιστώθηκε ότι τον εκρηκτικό μηχανισμό είχαν τοποθετήσει δύο Ελληνες μουσουλμάνοι από την Κομοτηνή. Τα νέα έγιναν αμέσως γνωστά στην Κωνσταντινούπολη. Ο Τύπος δημοσίευσε αλλοιωμένες φωτογραφίες του κτιρίου του προξενείου, όπου φαίνονταν εκτεταμένες καταστροφές. Η δημοσίευση των φωτογραφιών ήταν το σύνθημα για μία άνευ προηγουμένου οργανωμένη επίθεση κατά του Ελληνισμού της Πόλης.

Τα επεισόδια

Υπό τη φαινομενική καθοδήγηση της οργάνωσης «Η Κύπρος είναι τουρκική» (Kibris Türktür) και την πραγματική καθοδήγηση του τουρκικού βαθέος κράτους, μεγάλες οργανωμένες ομάδες εξαγριωμένων Τούρκων (που κατά συντηρητικές εκτιμήσεις ανέρχονταν τουλάχιστον σε 100.000 άτομα) λεηλάτησαν τη νύκτα της 6ης προς 7η Σεπτεμβρίου 1955 τα ελληνικά εμπορικά καταστήματα στο κέντρο της Πόλης, κατέστρεψαν ναούς, οικίες και νεκροταφεία, κακοποίησαν και σε κάποιες περιπτώσεις σκότωσαν Ελληνες. Ξεκινώντας από τον κεντρικό δρόμο του Πέραν στο κέντρο της Κωνσταντινούπολης (Istiklal Caddesi), προχώρησαν συστηματικά σε λίγες ώρες στην καταστροφή ελληνικών περιουσιών σε μία περιοχή περίπου 40 τετραγωνικών χιλιομέτρων στον Βόσπορο, στην ασιατική ακτή, στα Πριγκηπόννησα έως τον Αγιο Στέφανο, εκεί όπου είναι σήμερα το αεροδρόμιο «Κεμάλ Ατατούρκ». Οι δυνάμεις ασφαλείας, όταν δεν συμμετείχαν στο πογκρόμ, παρακολουθούσαν αδιάφορες τα τεκταινόμενα. Εκτροπα έγιναν και εις βάρος του ελληνικού προξενείου και των Ελλαδιτών που υπηρετούσαν ως αξιωματικοί στο στρατηγείο του ΝΑΤΟ στη Σμύρνη. Αρκετές ώρες μετά την έναρξη των επιθέσεων κι ενώ η καταστροφή είχε πλέον συντελεσθεί, η τουρκική κυβέρνηση διέταξε την επιβολή στρατιωτικού νόμου στην Κωνσταντινούπολη, στην Αγκυρα και στη Σμύρνη. Ως υπεύθυνοι για τις ταραχές υποδείχθηκαν οι κομμουνιστές. Παρά την έκταση των καταστροφών, ελάχιστες αποζημιώσεις εδόθησαν από το τουρκικό κράτος στους δεκάδες χιλιάδες Ελληνες που έχασαν τις περιουσίες τους.

Τον Οκτώβριο του 1961 ο Αντνάν Μεντερές δικάστηκε από έκτακτο τουρκικό δικαστήριο για τα γεγονότα της 6ης/7ης Σεπτεμβρίου 1955 κατά της ελληνικής ομογένειας. Είχε προηγηθεί η ανατροπή του με στρατιωτικό πραξικόπημα τον Μάιο του 1960. Κατά τη διάρκεια της δίκης, τονίσθηκε ο κεντρικός ρόλος που διαδραμάτισε η κυβέρνηση Μεντερές στα επεισόδια. Η προσπάθεια των δικαστικών αρχών ήταν να συνδεθούν τα γεγονότα αποκλειστικώς με τον Μεντερές και το Δημοκρατικό Κόμμα. Αντιθέτως, αποσιωπήθηκαν συστηματικά η εμπλοκή του κρατικού μηχανισμού στη σύλληψη του σχεδίου, στην προβοκάτσια περί της δήθεν εκρήξεως στο τουρκικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη, στην οργάνωση των «διαδηλωτών», στη μεταφορά από άλλες περιοχές και στον εφοδιασμό τους με τα απαραίτητα εργαλεία για τις επιθέσεις, στην εκ των προτέρων χαρτογράφηση των ελληνικών σπιτιών, καταστημάτων και όλων των σημείων ελληνικού ενδιαφέροντος και στην υπόδειξή τους κατά τη διάρκεια των ταραχών και τέλος, στην κάλυψη από πλευράς αστυνομίας.

Οι αντιδράσεις

Η αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης την επομένη των γεγονότων υπήρξε υποτονική. Σε αυτό έφταιγε και η κυβερνητική κρίση λόγω της ασθένειας Παπάγου.

Πιο ενδιαφέρουσα ήταν η στάση της αμερικανικής κυβέρνησης. Ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών, Τζον Φόστερ Ντάλες, απέστειλε ταυτόσημες επιστολές προς την Ελλάδα και την Τουρκία, όπου καλούσε το θύμα και τον θύτη να αυτοσυγκρατηθούν και να αποκαταστήσουν τις μεταξύ τους σχέσεις, χάριν της ενότητας του ΝΑΤΟ. Η τήρηση ίσων αποστάσεων απογοήτευσε την ελληνική πλευρά, που περίμενε απερίφραστη καταδίκη των γεγονότων.

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΠΡΟΤΦΟΔΑΙΕΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΣΜΥΡΝΗΝ

Η ΝΕΚΡΑ...

Πέμπτη 8 Σεπτεμβρίου 1955. Στην πρώτη σελίδα η «Κ» έγραφε ότι «εις την Τουρκίαν ανεβίωσαν αι σκοτεινότεραι ημέραι του χαμιτισμού», ενώ το κύριο άρθρο διεκήρυττε ότι «η ελληνοτουρκική φιλία έχει αποθάνει».

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ

Από ογδόντα ναούς, εννέα έμειναν ανέπαφοι. Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας προσεύχεται στο κατεστραμμένο από τα Σεπτεμβριανά ιερό εκκλησίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ

1955. Η μεγάλη οδός του Πέραν μετά την καταστροφή των Σεπτεμβριανών. Αρκετές ώρες μετά την έναρξη των επιθέσεων κι ενώ η καταστροφή είχε πλέον συντελεσθεί, η τουρκική κυβέρνηση διέταξε την επιβολή στρατιωτικού νόμου στην Κωνσταντινούπολη, στην Αγκυρα και στη Σμύρνη.

Η αποτίμηση των επεισοδίων σε Ελλάδα και Τουρκία

Ο τουρκικός λαός: Επιβεβαίωσε τον εξαιρετικά πειθαρχημένο χαρακτήρα του ο τουρκικός λαός απέναντι σε μία κρατική ενέργεια που θεωρήθηκε ότι ήταν εθνικής σημασίας. Αυτό καταδείχθηκε από δύο στοιχεία:

- Ενώ ο αριθμός των κατεστραμμένων εκκλησιών (από τους ογδόντα ναούς μόνον εννέα έμειναν ανέπαφοι), οικιών (3.500 λεηλατημένα νοικοκυριά, εκ των οποίων χίλια ολοσχερώς κατεστραμμένα) και καταστημάτων (4.000-4.500 επιχειρήσεις) ήταν τεράστιος, ο αριθμός των νεκρών ήταν, συγκριτικά, εξαιρετικά χαμηλός (15 έως 37 θάνατοι). Το στοιχείο αυτό δείχνει ότι το –θεωρητικώς ανεξέλεγκτο– πλήθος πειθάρχησε απολύτως προς την κεντρική οδηγία να αποφευχθούν μαζικές δολοφονίες που θα δημιουργούσαν έντονη διεθνή αντίδραση.
- Στην οργάνωση του πογκρόμ είχε εμπλακεί μεγάλος αριθμός Τούρκων επί μακρό χρονικό διάστημα, ενώ στρατολογήθηκαν τουλάχιστον 100.000 άτομα που μεταφέρθηκαν με δημόσια και ιδωτικά μέσα στις περιοχές όπου υπήρχε ελληνικό στοιχείο. Παρά ταύτα, καθ' όλη την περίοδο της προετοιμασίας δεν διέρρευσε οποιαδήποτε σχετική πληροφορία είτε προς τους μειονοτικούς είτε προς τις ξένες πρεσβείες.

Τουρκική ηγεσία: Οι ανώτατοι αξιωματούχοι της τουρκικής κυβέρνησης ανήκαν πριν από τη δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας στους Νεότουρκους. Παρά τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις τους (κεμαλικοί, Δημοκρατικό Κόμμα του Μεντερές) παρέμεναν στην ιδεολογία πιστοί στις νεοτουρκικές αντιλήψεις περί εξοντώσεως όλων των μη μουσουλμανικών εθνοτικών ομάδων που κατοικούσαν στη χώρα. Η έκταση της καταστροφής δεν κλόνισε ηθικά την τουρκική πολιτική ηγεσία. Ανεπηρέαστη, επικεντρώθηκε στη συνέχεια αφενός στην αποφυγή παροχής αποζημιώσεων στους πληγέντες και αφετέρου στη μετάθεση ευθυνών σε τρίτους για τα γεγονότα.

Ελληνισμός της Τουρκίας: Για τον Ελληνισμό της Τουρκίας τα Σεπτεμβριανά ήταν η επιβεβαίωση ότι η πολιτική των Νεοτούρκων έναντι των μειονοτήτων συνεχιζόταν. Οι επιχειρήσεις που καταστράφηκαν δεν μπόρεσαν ποτέ να ορθοποδήσουν, ενώ τουλάχιστον 8.000 ομογενείς έμειναν χωρίς εργασία. Ουσιαστικά, μετά τα Σεπτεμβριανά οι Ελληνες απώλεσαν τον σημαντικό ρόλο που απολάμβαναν στην οικονομική και κοινωνική ζωή της Κωνσταντινούπολης. Από την άλλη πλευρά, η ανθεκτικότητα των ελληνικών πληθυσμών στις οθωμανικές / τουρκικές διώξεις είχε επιβεβαιωθεί πολλές φορές κατά τη διάρκεια των προηγούμενων αιώνων. Αμέσως μετά τα Σεπτεμβριανά, παρατηρήθηκε πολύ μικρό ρεύμα φυγής προς την Ελλάδα. Εκείνο που συνέβη ήταν ότι όσοι Ελληνες ζούσαν απομονωμένοι σε απόμακρες συνοικίες της Κωνσταντινούπολης μετακόμισαν στις περιοχές όπου υπήρχε πυκνό ελληνικό στοιχείο. Σε αυτό το γεγονός οφείλεται η αύξηση του αριθμού των παιδιών που ενεγράφησαν στα ελληνικά μειονοτικά σχολεία το αμέσως επόμενο σχολικό έτος 1956-57. Δεν θα άντεχαν, όμως, τη δεύτερη φάση του σχεδίου εκδίωξης των Ελλήνων από την Τουρκία, που έλαβε χώρα το 1964 με τις απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων.

Ελληνική πολιτική ηγεσία: Η Ελλάδα βρέθηκε πολιτικά ακέφαλη όταν συνέβησαν τα Σεπτεμβριανά. Ακολούθως, οργάνωσε αρκετά επιτυχημένα την εκστρατεία ενημέρωσης της διεθνούς κοινής γνώμης για τις καταστροφές. Απέτυχε, όμως, να πέσει αποτελεσματικά την τουρκική κυβέρνηση για την παροχή αποζημιώσεων στους πληγέντες. Αντιθέτως, επιτυχημένη ήταν η αποφυγή επιβολής αντιποίνων εις βάρος της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη. Επιχειρείται να δικαιολογηθεί αυτή η στάση από το γεγονός ότι την πολιτική αυτή επέβαλαν οι ελληνικές εθνικές επιδιώξεις για τη λύση του Κυπριακού: η μεταχείριση των μουσουλμάνων στην ελληνική Θράκη αποτελούσε δυνητικό παράδειγμα προς μίμηση για τους Τουρκοκυπρίους. Δεν παύει, όμως, να δείχνει μία ριζικά διαφορετική αντίληψη στον τομέα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας.

TARIH VAKFI FOUNDATION

Στιγμιότυπο από το πογκρόμ. Από το φωτογραφικό αρχείο του ναυάρχου Φάχρι Τσόκερ, που ανέλαβε τη διερεύνηση των γεγονότων του 1955.

Ο ευνοηθείς μουσουλμάνος φοιτητής και η βόμβα στο τουρκικό προξενείο

Πρωταγωνιστής στην έκρηξη που έγινε στο κτίριο του τουρκικού προξενείου Θεσσαλονίκης ήταν ο φοιτητής Χατζή Αχμέτ Οκτάι Εγκίν, μουσουλμάνος από την Κομοτηνή. Η περίπτωσή του είναι ενδεικτική της παθογενούς σχέσεως του ελληνικού πολιτικού συστήματος και της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης. Ο πατέρας του Εγκίν, ο Φαΐκ, ήταν ιεροδιδάσκαλος και εξέχον μέλος του τουρκόφρονος τμήματος της μειονότητας. Είχε εκλεγεί βουλευτής στον νομό Ροδόπης την περίοδο 1946-50 με το κόμμα των Φιλελευθέρων. Λόγω της ιδιότητας του πατέρα, ο Εγκίν είχε τύχει σκανδαλώδους ευνοϊκής μεταχείρισης τόσο από την Τουρκία όσο και από την Ελλάδα. Είχε εισαχθεί άνευ εξετάσεων στη Νομική Σχολή Θεσσαλονίκης και ήταν ταυτοχρόνως υπότροφος και του ελληνικού και του τουρκικού κράτους. Περίπου τότε στρατολογήθηκε από την Υπηρεσία Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας (Milli Emniyet Hizmeti), προκάτοχο της ΜΙΤ.

Ο Εγκίν είχε παραλάβει τους δυναμίτες και είχε καθοδηγήσει ως προς την τοποθέτησή τους τον φύλακα του προξενείου, Χασάν Ουτσάρ Μεχμέτογλου, επίσης μουσουλμάνο από την Κομοτηνή. Οι δύο Ελληνες μουσουλμάνοι συνελήφθησαν από τις ελληνικές αρχές και παρέμειναν φυλακισμένοι επί εννέα μήνες. Ως ηθικοί αυτουργοί της βομβιστικής ενέργειας είχαν θεωρηθεί οι γενικοί πρόξενοι της Τουρκίας στη Θεσσαλονίκη και στην Κομοτηνή. Τον Ιούνιο του 1956, οι κατηγορίες εναντίον των δύο Τούρκων διπλωματών κρίθηκαν αβάσιμες. Παράλληλα, οι δύο Ελληνες μουσουλμάνοι αφέθησαν ελεύθεροι μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσής τους επειδή εκρίθη ότι δεν ήσαν ύποπτοι φυγής. Η εξέλιξη οφειλόταν στο γεγονός ότι οι πρωθυπουργοί των δύο κρατών συμφώνησαν ατύπως να διευθετήσουν το ζήτημα της βομβιστικής ενέργειας, με αντάλλαγμα την ψήφιση νόμου στην Τουρκία για την παροχή αποζημιώσεων στα θύματα των Σεπτεμβριανών.

Ο υπόδικος Οκτάι Εγκίν διέφυγε στην Τουρκία, με τη βοήθεια του Τούρκου προξένου Κομοτηνής. Εργάσθηκε για πολλά χρόνια στις υπηρεσίες ασφαλείας και πληροφοριών της Τουρκίας. Ελαβε ενεργό μέρος στις απελάσεις ομογενών από την Τουρκία το 1964. Το 1991 διορίσθηκε νομάρχης στη Νεάπολη/Νεβ Σεχίρ της Καππαδοκίας.

* *Ο κ. Αγγελος Μ. Συρίγος είναι επίκουρος καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.*